यान्ति वाताः शनैः शनैः" जाम्बवतीविजयपद्यम् ।

पृषभाषा स्त्री पृष–सेके क तादृशी भाषा यस्याः । अमरावत्यामिन्द्रनगर्य्याम् शब्दमाला० ।

पृषाकरा स्त्री पृषदिवाकृष्यते आ+कृ–कर्मणि अच् पृषो० । क्षुद्रशिलायाम् (बाट्खारा) शब्दच० ।

पृषातक न० पृषन्तं पृषदाज्यं तकते हसति तक-अच् । पृषो० । दधियुक्तघृते हेमच० ।

पृषोदर त्रि० पृषःदिवोदरं यस्य पृषो० तलोपः । १स्वल्पोदरे पृषन्ति उदरे यस्य । २वायौ पु० ।

पृषोदरादि "पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम्" पा० विहित लोपादिनिमित्ते शब्दगणे स च गणः पा० ग० सू० उक्तो यथा "पृषोदर पृषोत्थान वलाहक जीमूत श्मशान उलूखल पिशाच वृषी मयूर"। "वर्णागमो वर्णविपर्य्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ । धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पञ्चविधं निरुक्तम्" । एतच्च समासविषयकमेवेति नियमो न प्राचीनकारिकायां हंससिंहादिशब्दानामपि पृषोदरादित्वात् सिद्धत्वोक्तेः । अस्यार्थः सि० कौ० मनोरमादौ यथा

"पृषोदरप्रकाराणि शिष्टैर्यथोच्चारितानि तथैव साधूनि स्युः । पृषत् उदरम् पृषोदरम् । तलोपः । वारिवाहको वलाहकः । पूर्वपदस्य वः उत्तरपदादेश्च लत्वम् । "भवेद्वर्णागमात् हंसः सिंहो वर्णविपर्य्ययात् । गूढोत्मा वर्णविकृतेर्वर्णनाशात्पृषोदरम्" दिक्शब्देभ्यस्तीरस्य तारभावो वा । दक्षिणतारम् दक्षिणतीरम् । उत्तरतारम् उत्तरतीरम् । दुरो दाशनाशदभध्येषूत्त्वमुत्तरपदादेष्टुत्वञ्च । दुःखेन दाश्यते दूडाशः । एवं दुःखेन नाश्यते दुणाशः दुःखेन दभ्यते दूडभः । खल् त्रिभ्यः । दम्भेर्नलोपो निपात्यते । दुष्टं ध्यायतीति दूढ्यः । आतश्चेति कः । ब्रुवन्तोऽस्यां सीदन्तीति वृषी । ब्रुवच्छब्दस्य वृ आदेशः । सदेरधिकरणे डट् । आकृतिगणोऽयम्" । हन्तेः पचाद्यचि सुमागमे हंस इति हिंसेस्तु पचाद्यचि हकारसकारयोः स्थानव्यत्ययात् सिंह इति गूढोत्मेत्यत्र आकारविकृत्या उकारादेशः पृषोदरमित्यत्र तकारवर्णलोपः इत्येवं रीत्या सर्वत्र बोध्यम् । एतन्मूलकमेव "लुम्पेदवश्यमः कृत्ये तुम् काममनसोरपि । समो वा हिततत्तयोर्मांसस्य पचियुज्घञोरिति" । अन्तमिति शेषः कृत्यप्रत्ययान्ते उत्तरपदे अवश्यम्शब्दस्यान्त्यमकारं लुम्पेत् । अवश्यसेव्यः । तथा कामशब्दमनःशब्दयोः परतः तुम्शब्दस्यान्तम् । हन्तुकामः गन्तुमनाः । तुमिति षष्ठ्यर्थे प्रथमा । हिततत्तशब्दयोः परतः समोऽन्त्यं मकारम् वा लुम्पेत् । सहितः संहितः सततः सन्ततः । युज्घञ्परपचिधातौ परे मांसशब्दान्त्याकारं लुम्पेत् । मांस्पचनः मांसपचनः मांस्पाकः मांसपाक इत्यादि ।"

पृष्ट त्रि० पृषु सेके प्रच्छ–वा क्त । १सिक्ते–यजु०३३।९ । २जिज्ञासिते "नापृष्टः कस्यचित् ब्रूयात्" मनुः ।

पृष्टहायन पु० नित्यक० । १धान्यभेदे २गजे पुंस्त्री मेदि० । स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

पृष्टि स्त्री पृष+सेके भावे क्तिन् । सेके शत०ब्रा० ७।५।१।१३। २।१।१५। प्रच्छ–क्तिन् । २जिज्ञासायाञ्च । पृष–कर्त्तरि क्तिच् दीर्घः । ३पार्श्वस्थे स्त्री ऋ०१०।८।१० पृष्टीः पार्श्वस्थान् भा० । ४पृष्ठदेशे यजु० २।८ । "पृष्टीः पृष्ठदेशः" वेददीप० । पृष्टिवह पृष्ट्यावहः । पृष्ठवहे अथ० १८।४।१०

पृष्ठ न०पृष–स्पृश–वा थक् नि० । तनोः पश्चाद्भागे अमरः । निरुक्ते ४।३"पृष्टं संस्पृष्टमङ्गैः"इत्युक्तं युक्तश्चैतत् पृषधातोस्तु तद्रूपसिद्धेः निपातनानुपपत्तेः अतः स्पृशधातोरेव निपा० । २स्तोत्रविशेषे स च सा०सं० भाष्ये उक्तो यथा "एकस्मिन् सूक्ते विद्यमानानां तिसृणामृचां ब्राह्मणोक्तविधानेन सप्तदशधाभ्यासः सप्तदशस्तोमः तादृशेषु स्तोत्रेषु पृष्ठशब्दः श्रूयते "सप्तदशानि पृष्ठानि इति" तानि पृष्ठानि विश्वजिति चोदकप्राप्तत्वात् सर्वपृष्ठशब्देनानूद्यन्ते इत्येकः पक्षः । रथन्तर पृष्ठ बृहत्पृष्ठयोर्ज्योतिष्टोमे विकल्पितयोरिहापि चोदकेन विकल्पप्राप्तौ सर्वशब्देन समुच्चयो विधीयते । तथा सत्यनुवादकृतं वैयर्थ्यं न भविष्यति इति द्वितीयः । सर्वत्वं बहुषु मुख्यं न तु द्वयोः । तस्मादनेन सर्वपृष्ठशब्देन षट्संख्यकानि पृष्ठान्यतिदिश्यन्ते षड़हे प्रतिदिनमेकैकं पृष्ठं विहितम् । तानि च पृष्ठानि षट् रथन्तरबृहद्वैरूपवैराजशाक्वररैवतसामभिः निष्पाद्यानि" ।

पृष्ठगोप पु० पृष्ठं गोपायति गुप–वा अयाभावे ण्वुल् । पृष्ठदेशरक्षके योधभेदे भा० आ० २०१ अ० ।

पृष्ठग्रन्थि त्रि० पृष्ठे ग्रन्थिर्यस्य । (कुजो) कुब्जे हेमच० ।

पृष्ठचक्षुस् पु० पृष्ठे पश्चाद्भागे चक्षुः दृष्टिः तद्व्यापारोऽस्य । पश्चाद्दृष्टियुक्ते भल्लूके शब्दार्थक० ।

पृष्ठज त्रि० पृष्ठे पश्चात् जायते जन–ड । पश्चाद् जाते भा० आ० ६३ अ० ।